

Raqamli iqtisodiyot sharoitida soliq ma'muriyatining kontseptual asoslarini takomillashtirish masalalari

Axmedjanov Farrux Karimovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada soliq ma'muriyatlari soliq to'lovchilar tajribasini oshirish uchun turli xil va murakkab elektron xizmatlar qatoriga ega bo'lgan raqamlashtirilmoqda. Shunga qaramay, elektron hukumat xizmatlarining yuqori darajada ishlamay qolishi hisobga olinsa, raqamli soliq tizimining muvaffaqiyati uchun zarur bo'lgan omillarni tushunish juda muhim bo'lib hisoblanadi. Kontseptual asos siyosatchilar tomonidan to'rtta toifaga bo'lingan soliq ma'muriyatlarida raqamli xizmatlarni loyihalashda ko'rib chiqish uchun o'n beshta mavzuni belgilaydi – kontekst, manfaatdor tomonlar, texnologiya va namoyish etilgan natijalar. Ushbu ramka, shuningdek, strategiyalarni muvaffaqiyatli ishlab chiqishda mos yozuvlar nuqtasi bo'lib xizmat qilishi kerak raqamli xizmatlarni soliq ma'muriyatlariga joylashtirish choralari. Raqamli soliq ma'muriyatining xorij tajribasi, mamlakatimizda uni qo'llash bo'yicha ilmiy-amaliy xulosa va takliflar shakllantirilgan.

Kalit so'zlar: soliq tushumlari, tahlika-tahlil, xavflar, samaradorlik, raqamli platforma, usullar va vositalar, ilg'or axborot- kommunikatsiya texnologiyalari, tahlil, optimallashtirish, raqamli iqtisodiyot, axborotlashgan jamiyat, axborot, tarmoq, industrial jamiyat, iste'molchi, axborot mahsulotlari.

Kirish:

Soliq ma'muriyatlari muvaffaqiyatga erishish uchun o'zlarining ekotizimlariga ishonishadi. Ushbu texnologiyalar va institutlarning o'zaro bog'liq tarmog'idir. Soliq ma'muriyatining shakli va amaliyoti ming yillar davomida rivojlangan bo'lsa-da, bir narsa doimiy bo'lib qolmoqda, muvaffaqiyatli soliq

ma'muriyatlari daromad olish uchun o'zlarining ekotizimlarini aniqlash, tushunish va ulardan foydalanishlari mumkin. So'nggi paytlarda soliq ma'muriyatlari sun'iy intellekt, narsalar Interneti (IoT), bulutli hisoblash, Blockchain texnologiyasi va boshqalarni qo'llash bilan raqamli bo'lib qoldi. Dalillar buni tasdiqlaydi. OECD (2021) ma'lumotlariga ko'ra, so'ralgan ellik to'qqizta soliq ma'muriyatining 80% ma'lumotlarni tahlil qilish vositalaridan foydalanadi, 75% mashinani o'rganish qobiliyatiga ega va 50% raqamli yordamchi vositalariga ega, xususan AKT infratuzilmasi kapital xarajatlarning 50 foizini (OECD, 2019) o'z ichiga olgan xarajatlar bilan mos keladi.

Bugungi kunda xorijiy davlatlar tajribalarini o'rganilganda AKT butun dunyo bo'ylab soliq ma'muriyatlari va soliq xodimlarining ishlarida ustunlik qildi. So'nggi o'n yil ichida ushbu dasturlarning xilma-xilligi va tezligi yanada muhimroq bo'ldi. Biroq, global elektron hukumat loyihalari qobiliyatsiz yuqori darajasi berilgan, raqamli xizmatlarning bir soliq ma'muriyati sharoitida muvaffaqiyat qozonishini va boshqasida kurash olib borishini tushunish mexanizmi bo'lishi kerak. Bu ham muhimdir, chunki ushbu sohadagi tadqiqotlarning aksariyati mamlakat amaliy tadqiqotlari bo'lib, ular orasida eng yaxshi amaliyotlarni taqdim etish uchun umumiyliklarni tushunish kerak.

Soliq ma'muriyatlari ishida elektron xizmatlarning keng tarqalganligini hisobga olgan holda, ushbu bilim kamomadini hal qilish juda muhimdir. Shu sababli, ushbu tadqiqot raqamli soliq ma'muriyatida muvaffaqiyatli integratsiyasini tizimli orqali kontseptual o'rganish orqali nima boshqarayotganini tushunishimizga hissa qo'shishga intiladi. Kontseptual asos, shuningdek, ko'proq empirik tekshiruvga muhtoj bo'lgan sohalarni aniqlash orqali raqamli soliqqa tortish tadqiqotlari doirasida nazariy rivojlanish yo'nalishlarini aniqlashga yordam beradi. Umuman olganda, kontseptual asos ekotizim sifatida tavsiflanadi, u har bir mavzu va toifani har bir mavzu o'zaro bog'liq bo'lgan kengroq bir butunning bir qismidir. Bundan tashqari, kontseptual doiradagi soliq ma'muriyatidagi raqamli xizmatlar doimiy ravishda o'zgarib turishini va ma'lum bir mamlakat sharoitida yangi qonunlar yoki

texnologik rivojlanish tufayli ramkaning bir qismidagi o'zgarishlar ramkaning boshqa qismlariga ta'sir ko'rsatishini aks ettiradi albatta.

Soliq ma'muriyatchiligini kuchaytirish uchun soliq to'lashdan bo'yin tovlashni yanada samarali aniqlash va oldini olish uchun soliq ma'muriyatining imkoniyatlarini, kuchini oshirish. Yashirin iqtisodiyot bilan shug'ullanishga moyilligi yuqori bo'lgan tarmoqlar va shaxslarga qaratilgan riskga asoslangan audit yondashuvlarini amalga oshirish zarurdir. Soliq ma'muriyatchiligini kuchaytirish, soliq tartib-qoidalarini soddalashtirish, soliq to'lovchilar bilimini oshirish va qat'iy jazo choralarini qo'llash orqali O'zbekiston yanada shaffof va adolatli soliq tizimini yaratishi mumkin, bu esa daromadlarni yig'ish va iqtisodiy o'sishning oshishiga olib keladi.

O'zbekistonda 175 mingdan ortiq tadbirkorlik sub'ektlari tomonidan bugungi kunga qadar 207 mingta onlayn NKM va virtual kassa davlat soliq xizmati organlaridan ro'yxatdan o'tkazildi. Ulardan 65,9 trln.so'mlik 612,9 mln.ta chek onlayn ravishda Davlat soliq qo'mitasi ma'lumotlar bazasiga kelib tushgan bo'lib, shundan QQS summasi 15,1 trln.so'mni tashkil etmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 4-oktabrdagi PQ-5252-sonli qaroriga muvofiq, chakana savdo, umumiy ovqatlanish va aholiga maishiy xizmat ko'rsatish ob'ektlarida xaridni amalga oshirgan va ushbu xaridni soliq organlarining maxsus mobil ilovasida xarid chekinging fiskal belgisini matrictsali shtrix kod (QR-kod) yordamida skanerlash orqali ro'yxatdan o'tkazgan jismoniy shaxslarga ularning bank kartalariga oy yakuni bilan xarid summasining 1 foizi Respublika byudjetidan qaytariladi, bundan avtomobil sotib olganlik uchun, temir yo'l va avia chipta xaridi, kommunal va aloqa xizmati uchun to'lov, xarid cheklari mustasno qilinadi.

Onlayn nazorat-texnikalari cheklarining QR-kodini "Soliq" mobil ilovasida ro'yxatdan o'tkazib xarid summasidan 1% keshbek olish amaliyotga joriy etilganidan buyon davlatga soliqlar tushumi ko'payadi. Masalan, keshbek tizimi ishga tushishi ortidan 2022-yil yanvar oyining o'zida 32 milliondan ortiq onlayn nazorat kassa texnikasi cheklari chop etilgani, bu esa o'tgan yilning shu davriga

nisbatan 191 foizga oshganini ko'rsatmoqda. 2022-yil yanvar oyida berilgan cheklarni ro'yxatdan o'tkazgan 113 mingdan ortiq fuqarolarga 18,8 mlrd.so'm keshbek to'lab berildi.

Buni intizomli soliq to'lovchilar safi kengayib borayotgani hamda onlayn nazorat-kassa mashinalaridan foydalanish ustidan jamoatchilik nazorati kuchaygani bilan izohlash mumkin. Bu o'z navbatida yashirin iqtisodning asta-sekinlik bilan bo'lsada qisqarishiga sabab bo'ladi.

Keshbek berilishi mustasno qilingan avtomobil sotib olganlik uchun, temir yo'l va avia chipta xaridi, kommunal va aloqa xizmati uchun to'lov xarid cheklaridagi MXIK (mahsulot va xizmatlarning identifikatsiya kodlari) orqali aniqlanadi.

MXIK - bu ma'lum bir tovar yoki xizmat turiga tayinlangan belgilar (raqamlar) to'plami ko'rinishida taqdim etilgan tovar va xizmatlarning identifikatsiya kodi hisoblanadi. Foydalanuvchining elektron hisobvaraqa-fakturalar, elektron shartnomalar va onlayn-nazorat kassa mashinalari hamda virtual kassalar tizimida foydalaniladi. Davlat soliq qo'mitasining mahsulot (tovar va xizmat)larning yagona elektron milliy katalogiga (<https://tasnif.soliq.uz/>) 130 mingdan ortiq tovar va xizmatlar kiritilgan bo'lib, ular toifalarga, sinflarga va guruhlariga bo'lingan.

Bugungi kunda tadbirkorlik sub'ektlari tomonidan cheklarda MXIKni noto'g'ri yoki umuman aks ettirilmaganligi sababli ularni xaridorlar ro'yxatdan o'tkazib, keshbek olishida muammolar ishi kuzatilmoqda. 2022-yil 1-yanvardan MXIK aks ettirilmaydigan cheklarni taqdim etish taqiqlangan bo'lsada, ayrim tadbirkorlik sub'ektlari tomonidan nazorat-kassa texnikalarini yangi talablarga moslashtirish bo'yicha zarur choralar ko'rilmagan qolmoqda.

Onlayn nazorat-texnikalari cheklarida tovarlar (xizmatlar) nomenklaturasiga yoxud faoliyatning o'ziga xos xususiyatlariga va amalga oshiriladigan turlariga muvofiq bo'lmagan identifikatsiya kodlarini aks yettirish — cheklarda ko'rsatilgan realizatsiya qilingan tovarlar (xizmatlar) qiymatining 1% miqdorida jarima belgilangan.

Xulosa va takliflar.

Soliq ma'murchiligiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirishda markazlashgan tizimlar orqali shakllangan ma'lumotlarni qayta ishlash natijasida bozor kon'yunkturasini o'rganish, qo'shilgan qiymat soligi zanjirini nazoratga olish, tovar va xizmatlarning iqtisodiyotda harakatlanishini monitoring qilish, soliq to'lovchi shaxsiy kabinetining foydalanish doirasini kengaytirish;

Xo'jalik yurituvchi sub'ektlar tomonidan tovarlarni (xizmatlarni) yetkazib berish bo'yicha shartnomalarni hamda tovar-moddiy tovar-moddiy boyliklarni olish uchun ishonchnomalarni elektron shaklda rasmiylashtirish tizimini yaratish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Adabiyotlar/Литература/Reference:

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Солиқ қўмитаси маълумотлари. www.soliq.uz.

Нормурзаев, У. (2023). Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси доирасида молия бозорининг долзарб муаммолари тадбиркорликни тенг рақобат шароитларини яратиш ҳамда яширин иқтисодиёт улушини қисқартириш йўлари. <https://inlibrary.uz/index.php/financial-market-growth/article/view/19032>

Нормурзаев, У. (2023). Солиқ имтиёзлари бериш тартибини такомиллаштириш масалалари. *Iqtisodiyot Va ta'lim*, 24(1), 334–339. https://doi.org/10.55439/ECED/vol24_iss1/a51

Нормурзаев, У. (2023). Яширин иқтисодиётни камайтиришда солиқ органларининг аҳамияти. *Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil*, 1(2), 215–221. Retrieved from <https://e-itt.uz/index.php/eitt/article/view/66>